

Bu yazı MPM'nin; Kalkınmada Anahtar Verimlilik Gazetesi'nde Şubat 2009 tarihli 242. sayısında yayınlanmıştır.

ZİHİNSEL VERİMLİLİK

Prof. Dr. Firdevs GÜNEŞ
A.Ü.Eğitim Bilimleri Fakültesi
firdevs.gunes@gmail.com

Günümüzde hızla gelişen bilim ve teknoloji, toplum yaşamının her alanını etkilemekte ve köklü değişimleri zorunlu kılmaktadır.Bu değişimler karşısında birey,topluma uyum sağlamak ve kendini geliştirmek için becerilerini sürekli yenilemek zorundadır.Bu süreç bireyin sadece bugün için değil, gelecek için de kendini geliştirmesini ve çeşitli becerileri öğrenmesini gerektirmektedir.Bu becerilerin başında zihinsel beceriler gelmektedir. Zihinsel beceriler, düşünme, anlama, sorgulama, sorun çözme gibi süreçleri etkilemekte, bilginin kullanımını ve üretimini kolaylaştırmaktadır.Bu nedenle çoğu ülkede ilköğretimden itibaren zihinsel becerileri geliştirecek ve zihinsel verimliliği artıracak bir eğitim üzerinde durulmaktadır.

Bilgi çağını yaşayan dünyamızda düşünen, anlayan, araştıran, sorgulayan, sorun çözen bireylerin yetiştirilmesi, çoğu ülkede temel amaç olmaktadır. Çünkü şartlandırılmış ve kalıplaşmış zihinler üreten eğitim sistemleri, çağdaş gelişmeler karşısında yetersiz kalmaktadır. Geleneksel anlayışla yetişen bireyler, bilim ve teknolojideki gelişmelere uyum sağlayamamakta,ülke kalkınmasına katkı getirememektedir.Bu durumu fark eden ülkeler, eğitim sistemlerini ve uygulamalarını sorgulamaya başlamıştır.Sorgulamanın hareket noktası, bilgiye ulaşan, bilgiyi kullanan ve üreten bireylerin nasıl yetiştirileceği olmuştur. Bunun için zihinsel becerileri geliştirmenin zorunlu olduğu gündeme gelmiştir.Bu görüşlerden hareketle çoğu gelişmiş ülkede geleneksel yaklaşım terk edilerek yapılandırıcı yaklaşıma geçilmiştir.

Yapılandırıcı yaklaşımda,bireyin davranışlarını değiştirme yerine zihnini geliştirmeye ağırlık verilmektedir. Öğrenciyi ve öğrencinin zihnini merkeze alan bu yaklaşımda, bilgileri ezberleme yerine, araştırarak, inceleyerek, sorgulayarak öğrenme üzerinde durulmaktadır. Öğrencinin zihinsel becerilerini geliştirmesi, zihnini etkili ve verimli kullanmasına önem verilmektedir.Zihinsel verimlilik için öğrenciyi düşünme, anlama, ilişkilendirme, sorgulama, analiz-sentez,değerlendirme gibi çeşitli zihinsel beceriler öğretilmektedir. Aksi takdirde, ön bilgilerle bütünleştirilmeyen ve zihinsel yapıya oturtulmayan bilgiler, ezberlenmiş bilgiler olmakta ve kısa sürede unutulmaktadır.

Zihinsel Verimlilik Nedir?

Bilindiği gibi verimlilik, kaynakları en iyi biçimde değerlendirerek üretmek demektir. Verimlilik kavramı daha çok ekonomik anlamda kullanılmakta ve kalkınmanın önemli ölçütlerinden olmaktadır. Verimlilik çalışmalarıyla, üretilen ürün veya hizmetin kalitesini yükseltme, insanlara en iyi yaşam koşullarını sağlama ve giderek ülkenin kalkınması amaçlanmaktadır.Bu süreçte eğitim büyük önem taşımaktadır. Çünkü eğitime ve akıllı insanlar yetiştirmeye ağırlık vermeyen bir ülke geleceğe kapılarını kapatmış demektir.

Kalkınma için sadece ekonomideki ve sanayideki gelişmeler yeterli değildir. Akıllı insanlarla teknoloji olmadan kalkınma gerçekleştirilemez. Teknoloji insansız olamaz ve insansız kullanılmaz. Nitelikli bir eğitim ve bilimsel alt yapı olmadan teknoloji yaratılmaz. Kısaca kalkınma için zihinsel becerileri gelişmiş bireyler yetiştirmek bir zorunluluk olmaktadır.

Diğer taraftan üretim sürecinde akıllı insan gücü, girdilerin en önemlisi olmakta ve verimliliği doğrudan etkilemektedir. Üretim süreci fiziksel kaynakların yanında bireyin göreviyle ilgili bütün zihinsel kaynaklarını da harekete geçirmesini gerektirmektedir. Yani birey sahip olduğu bütün fiziksel ve zihinsel kaynaklarını kullanarak işini yapmaktadır. Fiziksel kaynaklar işin gerçekleştirilmesi için gerekli araç ve gereçlerdir. Zihinsel kaynaklar ise bireyin sahip olduğu bilgi ve becerilerden oluşmaktadır. Birey, görev sırasında hem bilgilerini hem de düşünme, anlama, sorgulama, karar verme, sorun çözme gibi çeşitli zihinsel becerilerini kullanmaktadır. Bireyin zihinsel kaynaklarını geliştirmesi ve etkili biçimde kullanılması verimliliği doğrudan etkilemektedir. Kısaca verimliliğin temelinde zihinsel verimlilik yatmaktadır.

Bireyin zihinsel kaynaklarını geliştirmesi ve etkili biçimde kullanılmasına zihinsel verimlilik denilmektedir. Zihinsel verimlilik için zihinsel kaynakları geliştirmek zorunlu olmaktadır. Zihinsel kaynaklar bireyin sahip olduğu çeşitli bilgi, zihinsel beceri, işlem ve süreçlerden oluşmaktadır. Bunların geliştirilmesi ve etkili kullanılması bireyin öğrenmesi, kendini geliştirmesi ve başarılı olmasını sağlamaktadır. Zihinsel verimlilik giderek bireyin daha kolay bilgiye ulaşmasını, kullanmasını, yeni bilgiler üretmesini, toplum yaşamına aktif olarak katılmasını, zihinsel olarak bağımsız olmasını, kapasitesini sonuna kadar geliştirmesini, yaşamına ve geleceğine yön vermesini getirmektedir.

Hangi Bilgiler Gereklidir?

Zihinsel verimlilik için zihinsel kaynakları oluşturan bilgiler üzerinde önemle durulmaktadır. Yapılandırıcı yaklaşıma göre bilgilerin çoğunluğu mutlak doğrular değil, toplumsal uzlaşma sonucu kabul edilmiş doğrulardan oluşmaktadır. Bilimin gelişmesiyle birlikte yeni sosyal uzlaşmalar oluşmakta ve önceden doğru kabul edilen bazı bilgiler tamamen değişmektedir. Bu nedenle eğitimde sık değişen bilgilere ağırlık verilmemelidir. Diğer taraftan yapılandırıcı yaklaşımda bireysel girişkenlik, yaratıcılık, aktif ve bağımsız öğrenme, bireyin kapasitesini sonuna kadar geliştirme amaçlandığından, ezber ve ansiklopedik bilgilere karşı çıkılmaktadır. Çeşitli disiplinlerle ilgili olarak ezberlenen ansiklopedik bilgiler çabuk eskidiğinden bireye katkı sağlamamaktadır. Öte yandan ansiklopedik bilgiler bireyin zihinsel gelişimini ve verimini engellemektedir. Çünkü gereksiz ve yararsız bilgileri ezberlemeye çalışan birey, zihin becerilerini geliştirmeye fırsat bulamamaktadır. Bu nedenle zihinsel verimlilik için ansiklopedik bilgilerden kaçınılmalıdır.

Yapılandırıcı yaklaşımda zihinsel verimlilik için üç tür bilgiye ağırlık verilmektedir. Bunlar açıklama, süreç ve koşul bilgileridir. Açıklama bilgileri, olgular, olaylar, kurallar, ilkeler, yasalar gibi bilgilerden oluşmaktadır. Süreç bilgileri, bir işin nasıl uygulanacağını ve süreçlerini içermektedir. Koşul bilgileri ise 'Ne zaman?', 'Niçin?' sorularına cevap veren ve koşulları açıklayan bilgilerdir. Bu bilgilerle bir işi-görevi yapmak ve uygulamak daha kolay olmaktadır. Bu bilgiler öğretilirken "Bilgi nasıl öğrenilir? Nasıl seçilir? Diğer bilgilerle nasıl bütünleştirilir? Öğrenilenler uygulamaya nasıl aktarılır? gibi bireyin kendisini geliştirmesine yönelik sorulara ağırlık verilmelidir. Kısaca düşünme, anlama, sorgulama gibi zihinsel becerileri geliştiren bilgiler üzerinde durulmalıdır.

Geleceğin Becerileri

Son yıllarda yapılandırıcı yaklaşımla birlikte becerileri geliştirmeye ilgili çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu konuda en kapsamlı araştırma OECD tarafından yapılmıştır. Bu araştırmada “Günümüzün karmaşık dünyasında yaşamak, topluma aktif olarak katılmak için hangi beceriler gereklidir? Geleceğin insanı nasıl yetiştirilmelidir? Hangi beceriler öğretilmelidir? Bu becerileri geliştirecek eğitim nasıl düzenlenmelidir? sorularına cevap aranmıştır. Altı yıl süren bu çalışmaya Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, ABD, Finlandiya, Fransa, Norveç, Yeni Zelanda, İngiltere, İsveç, İsviçre vb. ülkeler katılmıştır. Bu ülkelerde yönetici, politikacı, sendikacı, sosyolog, felsefeci, antropolog, ekonomist, tarihçi, istatistikçi, eğitimci gibi çok sayıda uzmandan görüş alınmış, çok sayıda araştırma ve inceleme gerçekleştirilmiştir. Çalışma süresince iki sempozyum düzenlenerek belirlenen beceriler üzerinde görüşmeler yapılmıştır. Bu beceriler şunlardır:

1. Zihinsel Beceriler: OECD ‘ye üye ülkeler, bütün becerilerin merkezine zihinsel becerilerin yerleştirilmesini gerektiğini ve bunun zorunlu olduğunu belirtmişlerdir. Zihinsel becerilerin kalbi düşünme ve sorgulamadır. Düşünme ve sorgulama karmaşık zihinsel süreçleri etkilemekte ve geliştirmektedir. Zihinsel verimlilik için bireylere sadece bu becerileri geliştirme tekniklerini öğretmek yeterli değildir. Düşünme ve sorgulama becerilerini sosyal ilişkilerde, duygu ve düşünceleri oluşturmada, bilgi ve deneyimleri yapılandırmada kullanmaları da sağlanmalıdır. Bireylerin görev ve sorumluluklarında farklı bakış açıları oluşturmaları, seçmeleri, bağımsız karar verebilmeleri vb. için zihinsel becerilerini geliştirmeleri gereklidir.

2. Bireysel Beceriler: Bireysel becerilerin merkezini dil becerileri oluşturmaktadır. Bireylerin dil ve zihinsel becerilerini kullanarak hem kendilerini hem de sosyal becerilerini geliştirmesi üzerinde durulmaktadır. Bunun için iletişim becerileri, bilgiye ulaşma ve kullanma becerileri ile bilgi teknolojilerini kullanma becerilerine ağırlık verilmiştir.

3. Sosyal Beceriler: Bireylerin dil ve zihinsel becerileriyle birlikte geliştirmesi zorunlu görülen sosyal beceriler olarak, başkalarıyla iyi ilişkiler kurma, işbirliği yapma, çatışmaları çözüme ve yönetme becerileri belirlenmiştir.

4. Zihinsel Bağımsızlık Becerileri: Dil, zihinsel ve sosyal becerilerin yanında bireyin zihinsel bağımsızlık becerilerini de geliştirmesi gerekmektedir. Bunun için karar verme, amaçlarını seçme ve gerçekleştirme, ihtiyaçlarını, ilgilerini, haklarını ifade etme ve savunma becerileri, belirlenmiştir.

Görüldüğü gibi zihinsel beceriler bütün becerilerin merkezine alınmakta, zihinsel verimlilik için çeşitli alanlarda kullanılmasının öğretilmesi öngörülmektedir.

Çok Yönlü Düşünme ve Sarmal Mantık

Zihinsel verimlilik için düşünmeyi öğrenme, düşünme becerilerini geliştirme ve üst düzeyde düşünme becerileri de gerekli olmaktadır. Bu nedenle bireye düşünme becerilerinin öğretilmesi zorunlu olmaktadır. Düşünme öğretilirken bireylere ne düşünecekleri değil, nasıl düşünecekleri öğretilmelidir. Bu tür düşünme zihinsel süreçleri harekete geçirmekte ve üst düzey öğrenmeyi getirmektedir.

Ülkemizde uzun yıllar davranışçı eğitim yaklaşımı uygulanmıştır. Bu yaklaşım zihin geliştirmeye fazla ilgilenmediği için düşünme becerilerini geliştirme üzerinde durulmamıştır.

Bu nedenle eğitimde uzun yıllar tek yönlü düşünme söz konusu olmuştur. Tek yönlü düşünme bilinen, alışılmış, doğrusal ve kontrol edilebilen bir düşünme biçimidir. Bu düşünme biçimi, ayrıntılı ve üst düzey düşünmeyi sınırlandırmakta, düşünme süreçlerini ve becerilerini geliştirmeyi engellemektedir. Diğer taraftan tek yönlü düşünme, hızla değişen, çok kültürlü, çok merkezli ve küreselleşen bir dünyada, geleceği görebilmek için yeterli olmamaktadır. Bu nedenle yapılandırıcı yaklaşımla birlikte düşünme süreçlerine ve zihinsel becerileri geliştirmeye ağırlık verilmeye başlanmıştır.

Zihinsel verimlilik için olayları ve durumları çok yönlü düşünmek, sarmal mantık geliştirmek gerekmektedir. Örneğin bir olayın görünüşü, arka planı, amacı, süreci, etkileri, sonucu, vb. yönleri düşünülmelidir. Düşünme sürecinde çeşitlilik, evrensellik, bireysellik, yenilik, süreklilik, bağımsızlık, derinlik, vb. ilkelere dikkat edilmelidir. Olaylar, durumlar, düşünceler karşılaştırılmalı, benzerlikleri, farklılıkları saptanmalı ve değerlendirilmelidir. Bu etkinliklerle öğrencilere çok yönlü ve üst düzey düşünme öğretilmelidir. Çok yönlü ve üst düzey düşünme için öğrenciler sürekli cesaretlendirilmeli, yönlendirilmeli ve desteklenmelidir. Böylece tek yönlü düşünmeden çok yönlü düşünmeye, düz mantık yerine sarmal mantık anlayışına geçilmelidir.

Dil ve Anlama Becerilerini Geliştirme

Yapılandırıcı eğitim yaklaşımı, insan beyninin daha etkili ve verimli kullanılması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunun için dil ve zihinsel becerilerin üst düzeyde geliştirilmesi gerekmektedir. Günümüzde zekânın doğuştan yüksek olması, dil ve zihinsel becerilerin yüksek olacağı anlamına gelmemektedir. Zekâ düzeyi yüksek bile olsa, dil ve zihinsel becerileri geliştirmek için gerekli çalışmaların yapılması öngörülmektedir. Araştırmalara göre, “Dil, öğrenmenin kalbi ve insan beyninin sınırsız bir becerisidir.” İnsanlar bu sınırsız becerilerini geliştirerek ve kullanarak öğrenmektedirler.

Dil ve zihinsel becerilerden bazıları daha önemli olmakta ve geliştirilmesi zorunlu görülmektedir. Bunların başında “anlama” becerileri gelmektedir. Okuma sürecinde alınan bilgiler zihinsel kavramlara çevrilmekte, anlamlandırılmakta ve beyinde yapılandırılmaktadır. Bu süreçte anlama becerileri büyük önem taşımakta ve zihin gelişimine doğrudan katkı sağlamaktadır. Anlama becerileri bütün disiplinlerin öğrenilmesinde anahtar durumunda bulunmakta ve bireyin gelişmesinde belirleyici olmaktadır. Anlama becerileri okul öncesi dönemde dinleme ve görsel okuma yoluyla, okuma yazma öğrendikten sonra ise okuma ve yazma yoluyla geliştirilmektedir. Bu nedenle zihinsel verimlilik için anlama becerilerini geliştirme üzerinde önemle durulmalıdır.

Bireylerin anlama becerilerini geliştirmek için çeşitli teknikleri öğretilmektedir. Anlama tekniklerinden dört özel teknik hem anlama becerilerini hem de zihinsel becerileri geliştirmeye önemli katkılar sağlamaktadır. Bunlar tahmin etme, sorgulama, özetleme ve anlamı açıklama teknikleridir. Zihinsel verimliliği etkileyen bu teknikler aşağıda kısaca açıklanmaktadır.

1. Tahmin Etme : Yapılandırıcı yaklaşıma göre anlama becerilerini geliştiren önemli tekniklerden biridir. Tahmin etme, okunan veya dinlenen metnin başlığından, görsellerden, anahtar kelimelerden yararlanarak metnin içeriği hakkında hipotezler oluşturma işlemidir. Bu işlem olayları ve durumları çok yönlü düşünmeyi getirmektedir. Tahmin sırasında olaylar, durumlar, düşünceler karşılaştırılmakta, arasındaki ilişkiler görülmekte, benzerlikler, zıtlıklar saptanmakta ve birleştirilmektedir. Böylece öğrenciler tek yönlü düşünmeden çok yönlü düşünmeye, düz mantık yerine sarmal mantık anlayışına yönlendirilmektedir. Tahmin etme

işlemi hayal ederek değil, metindeki ipuçları kullanarak yapılmalıdır. Bu işlemin hemen ardından tahminlerin doğruluğu kontrol edilmelidir.

2.Sorgulama: Anlama becerileri için önemli tekniklerden biri de sorgulamadır. Bu teknik bireyin zihin yapısında, zihinsel becerilerinde önemli değişimler ve gelişmeler yaratmaktadır. Özellikle düşünme, anlama, ilişki kurma, tahmin etme, değerlendirme gibi zihinsel becerileri geliştirmektedir. Bu nedenle ilköğretim yıllarından itibaren sorgulamaya ağırlık verilmelidir. Sorgulama eleştiriden farklıdır.Eleştirme,bir düşüncenin, bir eserin, bir yargının doğruluk ya da yanlışlığını ortaya çıkarmak ve gerçek değerini belirtmek için onu inceleme,tenkit etme anlamında kullanılmaktadır.Eleştirmede genellikle olumsuz içerik söz konusudur. Oysa sorgulama,özel bir düşünce alanında kusursuz düşünceyi ortaya çıkarmaya yönelik, disiplinli ve öz denetimli düşünme biçimidir. Sorgulama, bir dizi soruyla olguların neden-sonuç ilişkilerini araştırma, analiz etme, düşünce üretme, düşünceleri düzenleme, görüşleri savunma,karşılaştırmalar yapma, çıkarımlarda bulunma, tartışmaları değerlendirme ve problem çözme becerisidir. Sorgulama, bireyin anlama modelini, zihin yapısını ve zihinsel verimliliğini doğrudan etkilemektedir.

3.Özetleme: Anlama becerilerini geliştirmede kullanılan önemli tekniklerden biri de özetlemedir. Özetleme, bir metni ya da konuşmayı, özünü, amacını ve yapısını bozmadan, ana hatlarıyla kısaltmak şeklinde tanımlanmaktadır.Özetlemede okuyucunun konuyu iyi anlaması, ana düşünceleri seçmesi ve kendi kelimeleriyle özetlemesi önemli olmaktadır. Özetlemede metindeki önemli anlam ve bilgiler alınmakta, ayrıntılar atılmaktadır.Özetlerken okuyucu metnin önemli noktalarına bir kez daha dikkat etmekte, metnin ana ve yardımcı düşünceleri yeniden belirlemektedir.Böylece okuyucunun metni anlaması ve zihninde yapılandırması için ikinci bir şans verilmektedir.Ayrıca özetleme okuyucunun dil ve zihinsel becerilerini geliştirici olmaktadır.Özetleme sözlü ya da yazılı olarak yapılabilir.

4.Açıklama: Anlama becerilerini geliştirmek için gerekli teknikleri ve işlemleri açıklamayı içermektedir. Açıklamak için çeşitli sorular sorulmakta,bu sorularla okuyucunun anlama süreçlerini bilinçli yürütmesi ve bu becerilerini geliştirmesi amaçlanmaktadır. Bu sorular dört “N” sorusu yani” Ne? Niçin? Ne Zaman? ve Nasıl” sorularıdır. Örneğin bilgileri açıklamak için “Ne? ”sorusu, süreçle ilgili bilgileri açıklamak için “Niçin?” ve “Ne zaman?” soruları, koşullarla ilgili bilgiler için “Nasıl ?” sorularının kullanılması bireylere öğretilmelidir.Anlama becerilerini geliştirmek için bu sorular üzerinde ısrarla durulmalıdır.

Zihinsel verimlilik için sadece bu beceriler yeterli değildir. Daha farklı beceriler de bulunmaktadır. Burada önemli görülen beceriler ele alınmış ve nasıl geliştirileceği üzerinde durulmuştur.

Sonuç

Sonuç olarak Ülkemizin hızla kalkınması için zihinsel becerileri gelişmiş bireyler yetiştirmeye önem verilmelidir. Şartlanmış ve kalıplaşmış beyinler çağdaş gelişmeler karşısında yetersiz kalmakta ve ülke kalkınmasına katkı sağlayamamaktadır. Bu nedenle kalkınma için zihinsel becerileri gelişmiş, olayları ve durumları çok yönlü düşünen, anlayan, sorgulayan, zihnini etkili ve verimli kullanan bireyler yetiştirmek zorunlu olmaktadır. Dileğimiz, Ülkemizin geleceğine yön verecek öğrencilerimizin düşünen, anlayan, sorgulayan, sorun çözen ve zihnini verimli kullanan bireyler olarak yetiştirilmesidir.

Kaynaklar

Güneş,Firdevs (2007). **Türkçe Öğretimi ve Zihinsel Yapılandırma**,Nobel Yayınları.
Güneş,Firdevs (2007).**Yapılandırıcı Yaklaşımla Sınıf Yönetimi**, Nobel Yayınları.